

Homokirjallisuus Venäjällä

Nykyvenäläistä homokirjallisuutta ei ole tutkittu vakavasti eikä edes ilmiön raameja ole määritelty selvästi. Tutkijan vastuutomuudesta on jo olemassa surullinen ennakkotapaus – antologia *Out of the Blue: Russia's Hidden Gay Literature* (1997), jossa homokirjallisuudeksi määritellään kaikki homoseksuaalisuutta ja homoseksuaaleja käsittelevät teokset. Niinpä tämän teoksen sivuilla esiintyvät rinnakkain Vasili Aksjonovin ja Vladimir Makanin kertomukset, jotka vain ohimennen koskettelevat homoiteamaa sekä anonyymien harrastelijakirjoittajien teokset, jotka osoittavat tiettyä kulttuuris-etnografista mielenkiintoa, mutta jotka taiteelliselta tasoltaan eivät yllä kirjallisuudeksi.

On intuitiivisesti selvää, ettei homokirjallisuutta voida määritellä kirjallisuudeksi homoista, kirjallisuudeksi homoja varten tai homojen kirjoittamaksi kirjallisuudeksi. Homoista voi tänä päivänä kirjoittaa kuka tahansa, sillä aihe ei ole enää tabu. Tästä ovat todisteena homokuvaukset kaikkein suosituimpien ja myydyimpien venäläisten kirjailijoiden kuten Aleksandra Marininan ja Ljudmila Ulitskajan kirjoissa. Aleksandra Marininan tunnetun salopoliisisarjan, romaanin *Stilist* yhdessä osassa on yksityiskohtaisesti kuvattu homo ilman, että tätä epäiltäisiin kauheasta rikoksesta. Ljudmila Ulitskajan kertomus *Golubšik* on puolestaan kokonaisuudessaan omistettu homon kohtalolle Neuvostoliiton viimeisinä aikoina. On luonteenomaista, että molemmat kirjailijat kuvaavat henkilöahmoa uhrin roolissa, säälien ja myötätuntoisesti sekä etsien selitystä ja puolustusta heidän ”epänorma-

liudelleen” esimerkiksi vaikeista elinoloista ja lapsen psykologisista traumoista. Mutta yhtä luonteenomaista on se, että lapsuuden trauma ja sietämättömän raskas elämä myöhemmin ovat usein aiheina harrastelijakirjallisuudessa, jota esitellään melko laajalti myös internetissä. Usein homot näkevät itsensä yleisen tietoisuuden stereotyyppien, syvään juurtuneiden myyttien valossa.

Milloin sitten voidaan puhua erityisestä homokirjallisuudesta? Mielestäni vain silloin, kun yksi ehto täyttyy. Tekstin pitää ilmaista joitakin maailmankäsityksen tai maailmantunteen erityispiirteitä, jotka syntyvät pähenkilön tai kertojan homoseksuaalisuudesta, mutta ovat mahdollisesti tärkeitä ja merkittäviä kaikille ihmisille ja voivat rikastaa heidän sisäistä maailmaansa. Perustan tällaiselle käsitykselle homokirjallisuudesta loi Venäjällä sen ensimmäinen klassikko Jevgeni Haritonov (1941–1981). Ihmiset ovat vuosisatoja ajatelleet rakkautta täydennysuhteena, jossa rakastavaiset ovat erilaisia ja tämän erilaisuuden ansiosta on harmonia mahdollinen. Tämä rakkauden malli on perustunut tyyppilliselle oletukselle, jonka mukaan heteroseksuaalinen tapa toimia hyväksytään vaieten yleisinhimilliseksi. Tässä mallissa mies ja nainen nähdään kokoelmana yhteensopimattomia ja vastakkaisia ominaisuuksia. Haritonov näyttää vaihtohtoisen rakkaussuhteiden mallin – rakkaus samuutena.

Haritonovin taiteelliset löydöt saavuttivat lukijat vasta hänen kuolemansa jälkeen, 1990-luvun puolivälissä. Näiden löytöjen joukossa oli erityinen henkilö-

tyyppi, Haritonovin sankari. Tämä on mies, jolta yhteiskunta on riistänyt oikeuden sekä onneen ja hyvinvointiin että avoimeen ajatusten ja tunteiden näyttämiseen. Niinpä pyrkimys saada rakkautta ja lämpöä osakseen ja mahdollisuutta osoittaa näitä tunteita myös muille saa monimutkaisen suunnitelman, laskelmoinnin, näännyttävän tilinteon muodon: miten päästä edes hiukan lähemmäs huoletonta ja täysin arvaamatonta nuorukaista; miten viettää hänen kanssaan ylimääräinen neljännestunti olematta tungetteleva; miten katsoa häntä herättämättä epäilyksiä... Tämä tunteenpuuskan, yksinäisyyden tuskan ja rakkauden himon ristiriita pakotetun, lähes skitsofreenisen rationalismin kanssa on monien Haritonovin teosten sankareiden psykologinen ydin.

Viime vuosikymmenen homokirjallisuus esitti Haritonovin homon ”minä”-konstruktion antiteesit. Pietarilaisen prosaistin Aleksandr Iljanenin teosten – jotka toisiinsa sulautuvina ovat vahvasti kaunokirjallisia päiväkirjoja – sankarin suhde yhteiskuntaan on kaiken kaikkiaan paljon vähemmän dramaattinen. Tämä ei johdu niinkään siitä, että suhde yhteiskuntaan ei häntä ahdistaisi, vaan siitä, että hän on tästä yhteiskunnasta vähemmän kiinnostunut. Myös tunteenpurkausten ja rationalististen pyrkimysten monimutkainen yhdistelmä luonnehtii Iljanenin sankareita. Suuremman taipumuksensa reflektoida omia romanttisia tunteitaan Iljanen muuntaa raskaasta taakasta kevyeksi heikkoudeksi ja traagisuuden kauniiksi melankoliaksi. Hänen sankariensa, nautiskelijaa ja mietiskelijää, ei aja liikkeelle voiton ja menestyksen jano vaan ”luontainen uteliaisuus erilaisiin ilmiöihin, myös ihmi-

siin”. Tällainen käänne on melko odottamaton venäläisessä kulttuurissa. Tähän asti on miehen kaikenlainen kieltäytyminen aktiivisuudesta ja voittamisesta ymmärretty häviön tunnustamisena etenkin, kun puhe on yksityisestä, rakkauden, piiristä.

Runoilija ja prosaisti Jaroslav Mogutin, joka pakeni Moskovasta 1990-luvun lopulla skandaali-artikkeliansa vuoksi ja sai turvapaikan USA:sta, kulkee vastakaista tietä hyväksyen ylimiehisyytensä, ylivilaalisuutensa homona ja täysin nietzscheläisen yliihmisyyden. Sosiaalisen paljastuksen nuotti soi hänen teksteissään voimakkaana, mutta toisin kuin Haritonovilla, voiman positiosta. Kovan seksin vallitseva asema Mogutinin sankarien elämässä ei ole myöskään sattumaa: sen vuoro ei tule viimeisenä symbolisessa roolissa merkiten voittoa, hallintaa. Yhdessä tämän kanssa on Mogutinin brutaalisuus osittain teatraalista. Tästä esimerkkinä on sanaleikkien runsaus hänen runoissaan ja ilman omaa individuaalisuutta olevien henkilöihahmo-noppien jatkuva ilmestyminen.

Teatraalisuuteen perustaa laskelemansa runoissaan ja lukunäytelmissään vielä yksi nykyvenäläisen homokirjallisuuden tekijä, voronežilaiseen runoilijakoulukuntaan kuuluva Aleksandr Anaševitš. Hänen runoutensa on gender-muutoksen lyriikkaa, *travesty-show*, joka tasapainoilee transseksuaalisuuden rajoilla. Taannoisessa proosadebyytissään Anaševitš käsitteli ensimmäisenä venäläisessä kirjallisuudessa AIDS:ia. Hän on rakentanut kertomuksensa, jolla on šokeeraava nimi *Hui*, kuolevan ja järkensä menettävän sairaan muistiinpanoiksi, eräänlaiseksi näyttämömonologiksi. Dramaattisiin aiheisiin ja epätavalliseen poetiikkaan totuttomat kriitikot eivät nähneet sisältöä karnevalisoidun

esitystavan takaa. Heidän mielestään kertomuksella haluttiin vain šokeerata.

Teatraalinen elementti on läsnä vielä kahdella homokirjallisuuden tärkeällä kirjailijalla. Runoilija Aleksei Purinin monimutkaisen tekstin *Trudy Feognida* (Feognida työt) perustana on 168 lyyristä apokryfiselle kirjailijalle Nikolai Upersille omistettua runoa sekä hänen elämästään ja kuolemastaan kertova proosakehys. Aikuisen miehen ja nuorukaisen lyhyen rakkaussuhteen arkipäivän dramaattisuus vertautuu Purinilla syvään kulttuuriseen juurtumiseen. Antiikin esikuvista nousee suhdemalli, ja uudet näyttelijät ikään kuin esittävät antiikin näytelmää intohimon syntymisestä ja kuolemisesta. Antiikin malliin viittaa Dmitri Prigov sarjassaan *Moi milyi laskovy drug* (Rakas lempeä ystäväni). Hän ei kuvaa sarjassa Kreikkaa vaan Roomaa, mikä tekee mahdolliseksi myöhäisen Rooman ja neuvostoinperiumin viimeisten vaihei-

den vertaamisen ironisilla paralleleilla. Venäläisen konseptualismin klassikko Prigov rakentaa sarjansa niin, että sitä voi lukea sekä homorunoutena että homoeroottisen diskurssin parodiana. Kulttuurinen tilanne yhtäläisesti liikuttaa Prigovin tekstiä lyriikan suuntaan, sikäli kun tuo runous, jota hänen pitäisi parodioida, ei ole monilukuista eikä liian tunnettua. 1990-luvun lopullahan julkaistiin melko laajalti Aleksandr Šatalovin runoja ja viime vuosina on ilmestynyt myös Vasili Tšepelevin ja tämän artikkelin kirjoittajan runoja.

Kaiken kaikkiaan viimeisen 15 vuoden aikana venäläinen homokirjallisuus näyttää täysin ansiokkaalta, vaikkakin tekijöiden piiri on yhä melko kapea.

Dmitri Kuzmin

Dmitri Kuzmin on moskovalainen toimittaja, kääntäjä ja kirjallisuuskriitikko, joka ylläpitää kirjallisuuteen keskittyvää www.vavilon.ru -sivustoa.

Mies, joka toimitti Neuvostoliiton

Mihail Vaiskopf: *Pisatel Stalin*. Moskva: Novoje literaturnoje obozrenije, 2001. 384 s.

Israelilaisen slavistin Mihail Vaiskopfin muutaman vuoden takainen *Kirjailija Stalin* tarjoaa jo otsikkonsa puolesta kiinnostusta herättävän näkökulman viime vuosisadan kenties tarunhoitoisinta diktaattoria koskevaan tutkimukseen. Vaiskopfin liki neljäsatavuinen analyysi keskittyy siihen valtavaan tekstimateriaaliin, jonka Stalin jätti monen muun seikan ohella perinnöksi Neuvostoliitolle, Venäjälle ja muulle maailmalle. Tämä on myös varsin relevantti, osuvasti rajattu ja varsin vähälle huomiolle jäänyt nä-

kökulma Stalinia koskevassa tutkimuksessa. Teos jakaantuu neljään päälukuun, joista ensimmäinen on teksti- ja diskurssianalyysistä kiinnostuneille eittämättä kiinnostavin. “Kielitieteen kysymyksiä” -otsikolla tämä johdantoluku, joka on myös kirjan pisin, tarjoaa uutta ja tuoretta analyysia, johon Stalinia koskevassa, useasti poliittis-historiallista lähestymistapaa hallitsevassa tutkimuksessa ei ole juurikaan aiemmin törmätty. Muut kolme lukua täydentävät Stalinin kielen piirteiden analyysia keskittyessään pääsääntöisesti diktaattorin kielen merkitysten taustalla vaikuttaviin pakanallis-kristillisiin ulottuvuuksiin ja näiden ulottu-